

Език и идентичност: опит за диахронен анализ в европейски контекст

Мими Корнажева

Language and Identity: A Diachronic Analysis in a European Context. *The conceptual grounds of the paper are located in the "language turn" of the social sciences. It examines salient identities of the modernity (I think, therefore I am; I feel, therefore I am; I belong to a community, therefore I am) and of the post-modernity (I belong to multiple communities and networks, therefore I am). The paper supports the thesis, that identities are discourse-based. It concludes firstly, that identities are created, maintained or rejected through language; secondly, that the community/ies and its/their respective language/s is/are a component of the construction of the individual identity, and, thirdly, that selecting a language for learning is actually making a choice to identify with the community, which is associated with the relevant language.*

Key words: "Language turn", Language, Identity, Discourse, Modernity, Post-modernity.

ВЪВЕДЕНИЕ

Постоянният научен интерес към същността, класификационните системи, функциите и значението на езиците за човека, общностите и обществата се дължи на тяхната уникалност като ресурс за опознаване на света, за себеизразяване, за съотнасяне в социалния свят, за промяна на обществени реалности. Т.нар. "езиков завой" в хуманитарните и социалните науки след втората половина на 20-ти век е свързан с осмислянето на огромния потенциал на езика като ключ за откритие и обясняване на обществени факти и процеси, като реалия за разбиране на света и мястото на човека и човешките общности в него [31]. "Езиковият завой" всъщност е част от ускоряващата се обществена динамика на модерността. Развитието на комуникационните технологии с появата на първите радио станции след 20-те години на миналия век, на първите телевизионни предавания след 40-те, на фототипния печат през 50-те години - довел до голямо увеличаване на скоростта и качеството на отпечатваните материали, превръщат езика в основен конституент на разширяваща се публична сфера, а човека – в непосредствен участник в процеси, присъщи на големи и разнообразни човешки общности. Въпросите, около които се центрира публичната езикова комуникация - *Кой говори?; Какво говори?; Кога и къде и чрез какъв канал?; С каква цел и с какъв ефект?* - и техните отговори стават фундаментални за утвърждаването на демократични или недемократични политически процеси и за договаряне или налагане на обществен консенсус. Парламентите и съдилищата като форуми за публично говорене и вземане на решения относно обществения ред си служат с езика, за да определят правила и да разрешават конфликти, свързани с тяхното прилагане във все по-усложняваща се социална среда. Гражданският сектор залага на езика, за да изрази претенциите на все повече групи, които възприемат правилата за несправедливи и се самоопределят като маргинализирани или потискани. Икономиката също става немислима без езика – за да се стимулира икономическото развитие трябва да се убеждават инвеститори, доставчици на суровини, консуматори и масови пазари. Художествените езици, с които се изразява "висшата" култура, се надпреварват да експериментират и да предлагат алтернативни репрезентации на човека и заобикалящия го свят. В международните отношения се развиват кооперативни практики и езикът се очертава като най-подходящото "оръжие" за водене на преговори и разрешаване на конфликти.

"Езиковият завой" е предшестван от приноса на структуралиста Фердинанд де Сосюр, публикуван за първи път през 1960 г. [34]. Сосюр разсъждава за езика като за система от структурирани различия с правила и конвенции, които го превръщат в

организирано цяло. Той се опитва да обясни езика без връзка със ситуациите на неговите употреби. Езикът е феномен сам по себе си и еволюцията му се дължи на вътрешни за езика процеси. За да се разберат значенията, с които разполагаме, трябва да се разберат дълбочинните структури на езика. Значенията се генерират чрез отношения между сигнификатори, които обозначават различия. Компонентите на езика са свързани във фиксирани бинарни опозиции, генериращи твърдо установени значения по силата на присъщите на този език закономерности. Този поглед към езика направи по-видими приликите и разликите между езиците и стимулира развитието на лингвистичната наука като обособена от обществените науки дисциплина – за структуралистите дълбочинните структури на езика отразяват факти и нямат нищо общо с намеренията на ползвателите на езика.

Последвалият “завой” проблематизира представата за езика като автономна система. Парадигмата на Сосюр за стабилността на езика, неизменчивостта на значенията и фиксиранияте структурни отношения между тях е подложена на критика от постструктуралистите в лицето на Жак Дерида и Мишел Фуко. Дерида развива тезата, че значенията, с които ни снабдява езикът, не могат да бъдат разглеждани като веднъж завинаги дадени и фиксирани [13]. Думата е носител на много и изменчиви значения, издирвани от лексиколози и старателно регистрирани в пренаписвани речници и тезауруси. Думата съдържа и ехови значения – отглас от други значения в непосредствения ѝ езиков или извънезиков контекст. Значението непрекъснато се развива, то е неустойчиво, допълва се, неговата изчерпателност се отлага и доннаправя. Дерида деконструира “стабилните” бинарни опозиции, върху които се базира структурализмът, като акцентира върху факта, че в опозиции като реалност/представа, говорене/писане, природа/култура, добро/лошо и т.н. е заложена йерархичност, изключване и обезценяване на по-слабата част от опозицията. Според Дерида ние мислим само чрез знаци, няма оригинално значение, което съществува извън репрезентацията, извън текстовете, а текстовете имат функцията да конституират практиката. Думите нямат универсални значения и не се отнасят към обекти, притежаващи същностни свойства. Категориите нямат универсални значения, те са социални конструи, с които разполагаме благодарение на езика. Значенията са винаги в движение и постоянно се допълват.

Както Дерида, така и Фуко се противопоставя на схващането, че езикът е система сама за себе си [15], [16]. Той оспорва и интерпретативните, и херменевтични методи за разкриване на скрити значения. За разлика от Дерида, обаче, за когото значението може да се размножава до безкрайност, Фуко разкрива временната стабилизация (регулация) на значенията чрез властта и потенциала на дискурса. С помощта на понятието дискурс се свързват език и практика. Дискурсът е регулирано производство на познание за материалните обекти и социалните отношения. Изключително важни са обстоятелствата, при които дискурсите твърдения се комбинират и регулират, за да очертаят специфично поле на познание с определен набор от понятия и специфичен “режим на истината” за това поле. Дискурсът конструира, дефинира и произвежда обекти на познанието по разбираем начин, докато в същото време изключва други начини за обосноваване като неразбираеми. Дискурсът регулира не само какво може да се каже в определени от историческия момент социални и културни условия, но и кой може да говори, кога и къде. По тази причина голяма част от изследванията на Фуко са свързани с историческите параметри на властта и формирането на субектите под влияние на властта. В представите на Фуко властта не е централизирана ограничаваща сила, властта е разпръсната във всички социални формирования и поражда отношения и идентичности, тя е генеративна. Като изявен теоретик на “дисциплинарния характер” на съвременните институции с дистинктивни “режими на истината”, Фуко твърди, че субектът не е стабилно универсално формирование, а ефект от дискурс, който го

конструира. Говорещият “Аз”, субектът, се подчинява на регулаторната власт на дискурса. Дискурсът е този, който създава субекти, които “пасват” на реда, които конституират този ред и го репродуцират. С понятията управляемост (governmentality) и поддържане на обществения ред (policing) Фуко разкрива как чрез механизмите на езика населението става подчинено на бюрократични режими и се дисциплинира чрез класификационни системи в медицината, образованието, социалното дело, демографията и криминологията, където съответните регистри го превръщат в управляеми групи.

Като постулират лингво-центрична система за разбиране на обществените отношения, Дерида и Фуко разкриват нови перспективи за изследвания, основани на езика, които далеч надхвърлят границите на конвенционалната лингвистика.

ЕЗИК И ИДЕНТИЧНОСТ

Понятието *идентичност* (identity) се датира към края на 16 в. Още тогава в него е вложена представата за състоянието да бъдеш същия/та/то като субстанция, състав, природа, свойства, да бъдеш единствен и съответно различен от друг/друга/друго [10, стр. 18]. Хуманизмът, присъщ на ренесансовата епоха, и съпътстващите го секуларизация, култ към разума, експериментални научни методи и подчертаването на индивидуалността налага разбирането за човека в неговата самодостатъчност – човекът е способен да действа, защото е въоръжен с инструмента рационалност. Декарт освобождава разума от всякаква зависимост от по-голям космически и морален ред – човекът може да се усъвършенства чрез развитие на разума си и независимо от външни влияния. Джон Лок пък откроява рефлексивния капацитет на ума и зависимостта му от външен, “обективен” контрол, като по този начин допуска хипотезата, че човек може да се поправи/преправи в резултат от дисциплиниращата го среда. Макар и различни, двете гледни точки се допълват и в контекста на преклонение пред цивилизацията изграждат модел на Просвещението за идентичността *като инструментален проект на “Аз-а” за самия себе си = Мисля, следователно съществувам*. Този модел доминира в Европа до края на 18 век.

Романтичният 19 век, маркиран от революции, зараждане на националната държава и възходяща модерност, поставя природата над цивилизацията; интуицията, въображението и чувството над рационалността; бунтува се срещу аристократичните социални и политически конвенции, издига в култ народния език и фолклора и по този начин катализира позиционирането на националната идея в емоционалната сфера - в началото като мобилизация на въодушевляването от самоопределянето като принадлежност към уникална общност от еднакви и равни (споделят един и същ корен и език); по-късно – като мобилизация на лоялността към властимащите в контекста на страха от друга общност с други корени и език. В този смисъл романтичният идентичностен модел може да се определи като *Чувственият проект на “Аз-а” за самия себе си = Чувствам, следователно съществувам*. Този модел е преодолян преди края на 19 век, когато в европейските общества започват да се осъществяват трансформации под напора на набиращата скорост индустриализация и масовата комуникация.

Европейската модерност от късния 19 век се свързва с широкомащабни и дълбоки промени в обществените отношения - традиционните форми на социална организация са остарели за напълно индустриализирания свят. Миналото се оценява като различно и неадекватно за новото време, старите авторитети – бог и овластени – се подлагат на критика. Светът става все по-сложен и неговата разбираемост се нуждае от въвеждане на понятия за “системи”, които идват да заместят представите за достъпната за сетивата “обективна реалност”. Модерният човек създава, подобрява и преоформя своята среда с помощта на научна организация на труда, експериментиране и нови технологии. В нововъзникващата

машинна ера парната машина и телеграфът променят възприятията за дистанции и време. Вярата в модернизацията и в нейния потенциал да наложи универсална истина обаче контрастира с мизерията на индустриалния урбанизъм и ярката социална стратификация. Променя се представата за европейската цивилизация като прогресивна линия на развитие от епохата на Ренесанса, а след Първата световна война идеята за устойчивия морален прогрес загубва смисъл. Социални движения предизвикват възход на социалното мислене. Маркс, Дюркем и Вебер поставят началата на модерната социология. Карл Маркс налага понятието класа и обяснява историята на обществата като история на класова борба. През 1895 г. Емил Дюркем основава първата европейска катедра по социология в Бордо и търси отговори на въпроса как отделните групи на обществото правят така, че то "да работи". Като въвежда понятието "социален факт" - обективна и емпирично познаваема реалност в духа на позитивизма, той разкрива властта на принудата, която този социален факт упражнява върху отделните групи и превръща индивида в брънка от социалната машина. Германската социологична мисъл (и най-вече Макс Вебер и Вернер Зомбарт) се насочва към обществените процеси и концептуализира представата за "социално действие", като се базира на антипозитивизъм, т.е. на норми, ценности и символи като субективна реалност, лежаща в основата на общественото динамично. В този най-общо очертан контекст идентичността се възприема като социално обусловена и есенциална, т.е. като колективна идентичност, етиктирана с основните характеристики, които обществото ѝ приписва – напр. работническа класа, експлоататорска класа, бюрокрация, възрастни, млади, мъже, жени, черни и бели, и т.н. Колективната идентичност се откроява с типизирани поведения и присъщ ѝ език. Развива се обособено научно направление, познато под наименованието социолингвистика, което изследва езиковите поведения на различните общности и ги описва като зависими от социални ситуации и социален статус - градски говори, професионални езици, жаргони, диалекти. Възниква и понятие за идентичностна политика на маргинални потискани групи със специфичен език за себеизразяване и споделяне на каузи като феминизъм, гей култура и права на човека. Идентичността е разбрана по-скоро като статична и релефна – индивидът, макар и да участва в различни колективни образувания, е разпознаваем по-скоро чрез една стереотипизирана социална общност, на която най-вече принадлежи. В такава рамка *идентичността на модерността може да се определи като социалният проект на Аз-а за себе си = Принадлежа към общност, следователно съществувам.*

Краят на илюзиите след Втората световна война и движенията срещу статуквото в Европа от 60-те години на миналия век поставят началото на пост-модерната ера и пост-модернизма. Според Вацлав Хавел пост-модерният свят е базиран на наука, и въпреки това парадоксално в него всичко е възможно и почти нищо не е сигурно [19]. Най-характерният процес на пост-модерността – ускорената глобализация от края на 70-те години на миналия век, катализирана главно от интензивно развитие на транспортните средства, телекомуникациите и съответстващата им инфраструктура, а по-късно и на интернет - води до нараснала свързаност и взаимозависимост на световните пазари и бизнеси, до компресиране на темпоралните и пространствени измерения на човешкото взаимодействие. Икономиките се сдобиват с нови перспективи, но и с растяща конкуренция. Проглобалистите подчертават неограничените възможности, които се разкриват пред всички, анти-глобалистите открояват обречеността на онези, на които липсват ресурси – те не само нямат шанс за успех, но и за включване в процеса. В ерата на преодоляване на националните граници и транснационални регулации, на деиндустриализация, сливане между частна и публична сфера, релативизъм, на многообразен и фрагментиран свят с флуидни и множествени перспективи, на

децентриране и дислокация на "Аз-а", за когото глобалното е толкова достъпно, колкото и локалното, в такава ера една справедливост и една истина не могат да се поставят над други. Гледната точка на пост-модерността отхвърля основното убеждение на модерността, а именно - че истината съществува "обективно". Теорията за етиктирането (labeling theory) е особено индикативна за зараждаща се тенденция към промяна в мисленето на късната модерност [9], [25]. Тя е развита въз основа на авторовото наблюдение, че много деца крадат, но малко от тях стават "професионални" крадци. Потвърждавайки лейбъристката гледна точка, че хората са различни по талант и по възможности, с които априори разполагат, Бекър е критичен към етиктирането като постулиране на идентичност – той допуска, че младеж, който е хванат да краде и е етиктиран с прозвището "крадец", може да го субективира и да изгуби друга перспектива. Етиктираният човек се оказва пред затворени врати и сам може да се откаже от усилия за намиране на позитивна социална роля. Основният принос на тази теория – а именно, че идентичността и социалната роля са социално конструирани – потвърждава схващането, че те не съществуват "обективно", извън обществения живот и култура и е първата важна стъпка в посока към оттласкване от представата за социалния свят като "обективен". Така, пред прага на пост-модерността започва да става ясно, че истината по-скоро се създава от участниците в социалния живот, отколкото се открива като даденост на "обективния" свят. Навлизаме в епоха, при която утопичните идеи за универсално приложима истина ще отстъпват пред конкуриращи се, временни, местни, малки и специфични истини.

Макар транснационалните контакти и транснационалните процеси да са пораждали различни световни системи през вековете, сега широко се споделя убеждението, че през последните десетилетия се случва нещо ново. С понятието глобализация, разбирано в идеологизиран и неидеологизиран смисъл, се отбелязва преходът от мултинационална към транснационална [32], от твърдо установена към флуидна и гъвкава [18] и от регулярна – към нерегулярна форма на организация [24]. При такава организация работната сила, финансите и технологичният капитал започват да се свързват по начин, който третира националните граници като пречки или като фикции. В контраст с мултинационалните компании от средата на миналия век, които се стремят да преодолят националните граници, като в същото време работят в съществуваща национална рамка от суверинитет и търговия, транснационалните корпорации от последните три десетилетия започват все по-често да създават комбинации от работна сила, капитал и други ресурси и съответно да оказват натиск за нови законови уредби и управление. И в двете фази глобалният капитал и националните държави се стремят да се експлоатират едни други, но в последните десетилетия се наблюдава отстъпление на националните държави по отношение на функционирането на глобалния капитал. Тези развития с придружаващите ги изменения в счетоводството, патентното дело и други административни технологии създават потенциал за избор измежду многообразие от лоялности. Прайс нарича този феномен "нови пазари за лоялност" [30]. Сасен отбелязва натиска на транснационализираното икономическо пространство за промяна върху представите за суверинитета на националната държава и върху националната концептуализация на гражданството. Частичната денационализация на териториалността и на държавния суверинитет пораждаат напрежение и предизвикват ренационализиран политически дискурс, свързан с потоците от емигранти и имигранти [33]. В речника на политическите науки навлизат понятия като пост-суверенни и пост-национални формирания, гражданството и правата на човека стават предмет на транснационален дебат.

Не е трудно да се забележи, че скоростта и интензитетът в материалния и идеен обмен през националните граници създават нов тип несигурност в

обществения живот. Този нов вид несигурност е различен от несигурността при прехода към модерност, описан от Вебер като разпадане на интимни социални форми и възникване на силно контролиран бюрократично-правен ред, характеризиращ се с нарастване на процедурите и предвидимостта. Новата несигурност се определя тъкмо от противоположни процеси - постоянна промяна в процедурите и все по-ниско ниво на предвидимост. Според Зигмунд Бауман развитите общества са се придвижили от твърдата към флуидната фаза на модерността, при която социалните формирания се видоизменят с голяма скорост, а житейският опит на отделния човек е подложен на натиск за радикални трансформации [6]. Определяйки съвременната епоха като време на несигурност, той разкрива спецификата на флуидността като безпрецедентна жизнена среда. Основното предизвикателство произтича от липсата на стабилност - социалните форми и институции не разполагат с време да се утвърдят като солидни структури и не могат да служат като отправни точки за социални действия и дългосрочно планиране. Хората са принудени да намират други начини да организират живота си. Те трябва да снаждат безкрайни поредици от краткосрочни проекти и епизоди, които не добавят особена стойност към последователността в личното развитие, позната като кариера и напредък. Такава фрагментарност изисква гъвкавост и адаптивност от висок порядък, готовност да се изоставят лоялности и да се преследват налични възможности в условия на несигурност [7]. В духа на германската критична традиция Улрих Бек определя съвременното общество като рисково. Това е общество, което, по сполучливия му израз, се бори с "дявола на глада чрез сатаната на умножаващи се рискове" [8, стр. 43]. Ако в индустриалното общество движещата сила е дистрибуцията на стоки (goods) и фразата "Аз съм гладен", то мотото на пост-индустриалното общество е "Аз се страхувам" в контекста на дистрибуцията на злини (bads). Многообразието от заплахи замества класите като организиращ обществения живот принцип на модерността. В класовото общество обикновено пролетариатът е разглеждан като жертва, в рисковото общество всички се чувстват застрашени – дори най-богатите. Да се разбере съвременното общество, твърди Бек, означава да се отчетат нарастващите рискове, възникващи в голяма степен и в резултат от развитието на науката и технологиите [8, стр. 49]. Проблемната идентичност на пост-модерността е ярко експлицирана и чрез често цитирания въпрос на Марк Постер: "Ако мога да си говоря директно или по електронна поща с приятел в Париж, докато си стоя у дома в Калифорния, ако ставам свидетел на събития, които се случват където и да е по света, без да напускам дома си, ако база данни на отдалечено място съдържа моя профил и по този начин информира правителствени агенции, които вземат решения, въздействащи върху моя живот, без аз изобщо да зная за това, ако мога да пазарувам от вкъщи, използвайки моя телевизор или компютър, тогава къде съм аз и кой съм аз?" [29, стр. 74].

Когато обществата са обзети от доминиращо чувство за несигурност, фрагментация и риск, индивидите отговарят с опити за конструиране на сигурност – те прибегват до преформулиране на идентичности, или до идентифициране с групи, основани на пол, национализъм и религия, за които вярват, че им осигуряват някаква степен на стабилност. Редица изследвания, напр. на Бауман [5] за ролите на странника, потребителя, парвенюто, и вагабонда като социални архетипове на пост-модерния свят, на Хофман [20], [21] – за съмнението, времето и насилието и за "другия" като крайната граница и заплаха за "моята власт", на Юлия Кръстева [23] – за странниците – философски ръзмисъл, предизвикан от подновения страх от ксенофобия във Франция, потвърждават хипотезата за множествеността, случайността и очевидната заменяемост на идентичности, които са на разположение на несигурния съвременен човек. В този контекст е уместно да си припомним и

анализа на Ападурай, в който усещането за нарастваща и радикална социална несигурност за хората, ситуацияите, събитията, нормите е свързано с етническото насилие [2, стр. 305-322]. Етнически етикети като "югославянин", "сикх", "кюрд" и "мюсюлманин" са често продукт на държавни политики и техники като преброяване на населението или конституционни формулировки. Тези отдавна познати етикети се трансформират в служба на новорамкирани идентичност, право и пространствен суверинитет и могат да доведат до екстремно съотнасяне към другостта чрез етноцид. Етноцидът е не само резултат на несигурността относно етническия "Друг". Подобно действие разкрива дълбоката и драматична несигурност на етническия "Аз". Насилието възниква, когато житейски опит със силно експонирани идентичностни етикети става нестабилен, неопределен и социално изменчив. Насилието се използва като средство за задоволяване на чувството за категориалното съществуване на "Аз-а". Разбира се, това насилие никога не може да води до катарзис и задоволство. То само води по думите на Ападурай до "по-дълбоки социални рани, епидемия от срам, тайно споразумение за мълчание, и стихийна потребност да се забрави" [2, 305]. Тези последици от своя страна са катализатори на нови епизоди на насилие. Така се достига до насилието като превантивно действие – т.е. *нека аз да те убия, преди ти да си ме убил*. Предшестващата несигурност за етикетите е мултиплицирана в нарастваща несигурност за собствената идентичност. Заедно тези форми на несигурност тласкат към постигане на най-лошия вид сигурност – "сигурност чрез смърт" [2, 305].

Във влиятелното си есе "Кой се нуждае от идентичност?" Хол твърди, че идентичността на пост-модерността трябва да се изучава като възникваща в дискурси, а не като съдържаща твърдо същностно ядро [17]. Идентичностите се конструират чрез разграничаване една от друга във временни дискурсни ситуации. Като последица от това те са вътрешно нестабилни, разделени и зависими от ограничаващото присъствие на "другите", от които искат да се отграничат. Дискурсът се конструира чрез езика, същевременно обаче чрез езика дискурсът конструира – говорейки или пишейки, слушайки или четейки, хората изграждат представите си за социални светове и за себе си в тях [35]. И тъй като идентичностите са дискурсивно произведени в практиката чрез езика, те варират от дискурс в дискурс. В дискурси индивидуите не просто живеят животите си, изграждат и поддържат отношения, но и непрекъснато установяват и пре-установяват кои са едни спрямо други. В този контекст е важно да подчертаем основната характеристика на пост-модерността – мобилност и преодоляване на граници, в това число и на езикови граници. Днес човекът може да се съотнася към глобалното общество чрез глобалната "паяжина", т.е. в плетеница от дискурси, поддържани от разнообразни и конкуриращи се реални, виртуални, въобразени, национални, интернационални и транснационални общности и социални мрежи (networks). Той/тя, ако разполага със съответната езикова компетентност, е в състояние на превключване от един език на друг при непрекъснатата преоценка на ползи и загуби, на перспективи и ограничения, които съпричастието към някаква общност или мрежа би му/й донесло. Това очевидно прави трайната приоритизация на определена идентификация проблемна, а идентичността по-скоро множествена и ситуационно обусловена. В този смисъл доминиращата идентичност на пост-модерността може да се определи като *множество от социални проекти на "Аз-а" за себе си = Принадлежа към общности и социални мрежи, следователно съществувам*.

Представеният диахронен анализ дава възможност да се експлицира връзката на идентичността с езика. За есенциалистите езикът и неговите думи имат стабилни референти, а социалните стереотипи отразяват универсални идентичности. Например, според есенциалистите, за женствеността или за идентичността на негрите съществува стабилна истина извън езика. Тезата на анти-есенциалистите,

обаче, допуска, че езикът се свързва директно с идентичността на човешкия индивид. Езикът не е огледало, което отразява независим "обективен" свят. Езикът продуцира значения, които са разбираеми в тяхната релационност – думите са смислени по отношения на други думи и в многообразие от контексти. Значенията на думите са нестабилни и постоянно ни се "измъкват", за да се допълват в зависимост от ситуациите, в които се употребяват. Идентичността не съществува извън езика и поради тази причина идентичността не е нещо, което съществува като универсалия. Именно отхвърлянето на представата за езика като "огледало" има съществени последици за разбирането на идентичността. Не може да се твърди, че езикът директно репрезентира някакъв съществуващ "Аз". По-скоро езикът конституира "Аз-а" чрез серии от дискурси. Езикът не изразява някакъв съществуващ "истински Аз", а го прави възможен в неговата многообразност. Идентичността е продукт на дискурси, на регулирани начини на говорене, идентичностите се конструират чрез уподобяване с "едни" общности и съответно разграничаване от "други" общности чрез езика. И тъй като езикът няма стабилни референти, той не е в състояние да репрезентира фиксирани истини или идентичности. В този смисъл женствеността или идентичността на негрите не са нещо универсално, те са езикови описания, които чрез социална конвенция са се превърнали в нещо, което се представя за истина, във временно стабилизирано значение. Нестабилността на значението в езика ни кара да мислим за идентичностите и за идентификациите и като място на граници, на хибридность. Според Бхабха, въвел понятието хибридность като критика на западното производство на есенциални бинарни опозиции (напр. център-периферия, цивилизовани и нецивилизовани, просветени и неграмотни) езиковата мултивокалност съдържа потенциал да договори различията и да замести автоматичното отрицание на другостта [11, стр. 38]. Езикът може да се използва като средство за установяване на нечия идентичност. Идентичността се мени в зависимост от това как чрез езика субектът се обръща към други субекти, или как се обръщат към субекта в различни социални ситуации. Чрез изучаване на използването на езика можем да изследваме механизмите, чрез които идентичността потвърждава или отхвърля съществуването си. Идентичностите стават значими и явни чрез езика и символните системи, чрез които са репрезентирани [36, стр. 8]

Езикът е в сърцевината на самоидентификацията - като участва в процеса на социално конструиране, т.е. на общностно създаване на значения чрез езика, индивидът става личност и развива идентичностите си. Човек е по-склонен да се самоидентифицира с една общност, ако участва в процеса на създаване на значения от тази общност, което на практика е дискурсивен процес, процес на достигане до консенсус чрез общ език в регулирана среда [4, стр. 11 – 132]. Именно затова борбата за езиците в едно общество е политически въпрос и е свързана с политиката относно идентичността. Фасолд отбелязва, че обозначаването на един език като национален подпомага развитието на национална идентичност и по този начин в повечето случаи е предпоставка за формиране на стабилна национална държава. Разделянето на културни групи е фактически разделяне въз основа на говоримите езици в мултиезикови държави като напр. Белгия, Канада или китайска Югоизточна Азия [14]. Политиката относно идентичността, която е развита от словенците в австрийската провинция Каринтия например, е принудила хората, говорещи словенски, да направят словенския език основен и дефиниращ елемент на своята идентичност [27, стр. 68]. Държавите, възникнали след края на Студената война и приели своите конституции, включват задължително текстове относно официалния език – напр. в Молдова - молдовски език (въпреки че твърде слабо се различава от румънски); напр. в Черна гора - черногорски език (който в рамките на бивша Югославия се наричаше сърбохърватски), подобна е ситуацията в

Македония. Приписваната огромна роля на езика за утвърждаване на националната идентичност е свързана с конструирането на нацията в ранната европейска модерност на базата на етническа общност, споявана от общ език и с осъзнатия от политиките потенциал на националната идентичност да обединява и да осигурява тъй необходимата лоялност на гражданството към прокламирани политически каузи.

В поредица от изследвания все по-задълбочено се осмисля изучаването на чужд език като "желана идентичност" [28, стр. 270]. Кано и Нортън изследват връзката между езиково обучение, идентичност и въобразена общност¹. Например, твърдят те, когато млад японец, изучаващ моден дизайн в Токио, започне да изучава английски, той планира попрището си на един от най-успешните модни дизайнери в Ню Йорк. "Във въображението си той е признат член на международна професионална общност, а английският език е едно от важните средства да постигне подобно членство и признание" [22, стр. 241-242]. Основната теза на авторите е, че въобразената общност, към която някой иска да се присъедини, е силен мотивационен фактор за избор на език за изучаване. Показателен е и казусът с японски младеж, прекарал две трети от живота си в англоговорещи страни. Той обаче твърдо вярва, че е японец и полага огромни усилия да поддържа японския си език на високо ниво. За него Япония е въобразена общност със силно идеализирани характеристики. Когато се сблъсква с реалността при завръщането си в Япония, той изпитва разочарование. Това го кара да декларира, че не желае повече да бъде японец, спада и интересът му към японски език. Като си служат и с други казуси, авторите доказват, че въобразената общност въздейства върху избора на идентичност и съответно на език не по-малко от реалната среда. Такъв е случаят с избор на френски език като втори от англоезични студенти в Канада – деца на имигранти от Азия. Родители на част от студентите разкриват причината за този избор – те биха желали да видят децата си не само на канадския пазар на труда, но и като членове на въобразени многоезични транснационални общности. Както отбелязва и Ападурай, "никога досега не е имало толкова много хора, които да допускат възможността, че техните деца ще живеят и работят на места, различни от тези, където са се родили" [3, стр. 6]. Защото, макар че общността традиционно е била свързана с територията, съвременната динамика в развитието на информационни и комуникационни технологии и на транспортни средства прави тази зависимост по-малко видима и по-слаба. Освен това, както доказват Макмилън и Чавис [26, стр.6], общността може да съществува, стига да са налице четири елемента: а) членство; б) влияние на общността върху членовете и обратно; в) усиливане на идентичността на индивида чрез членството; г) споделяни афективни връзки. Блекледж е изследвал доминантната представа за "британското" и нейното въздействие върху деца на имигранти във Великобритания. Той установява, че връзката с етническата общност е разколебана, защото тя се смята за пречка по пътя на социализация в монолингвалната британска общност [26]. Ясуко Кано пък разкрива как деца на елити в Япония се възпитават в космополитни ценности и съответно се очакват да изучават чужди езици. Двата примера илюстрират очевидната зависимост между социална стратификация, избор на идентичност и изучаване на втори, трети и т.н. езици – децата, произлизащи от слоеве в ниските етажи на социалната стълбца са тези, върху които се прилага склонността на националната държава да поддържа едноезичие.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Въз основа на казаното дотук могат да се направят следните обобщения:

1. Езикът създава, потвърждава или отхвърля идентичност.

¹ Понятието "въобразена общност" е въведено от историка Бенедикт Андерсън [1] през 1983 г. и веднага се наложи като ключов термин в хуманитаристиката и обществеността.

2.Общността/общностите и съответстващият/те им език/ци са част от конструираната на индивидуалната идентичност.

3.Изборът относно изучаване на езици е избор на идентификация с общности, асоциирани с тези езици.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] **Anderson, Benedict.** (2006). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Verso, revised edition.
- [2] **Appadurai, Arjun.** (1999). *Dead certainty: Ethnic Violence in the Era of Globalization*. In: Meyer, Birgit and Peter Geschiere (Ed). *Globalization and Identity: dialectics of flow and closure*. Oxford and Malden: Blackwell Publishers.
- [3] **Appadurai, Arjun.** (1996). *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*, University of Minnesota Press.
- [4] **Barker, Chris, Dariusz Galasinski.** (2001). *Cultural Studies and Discourse Analysis: a Dialogue on Language and Identity*. Sage.
- [5] **Bauman, Zygmunt.** (1997). *Postmodernity and its Discontents*. New York University Press.
- [6] **Bauman, Zygmunt.** (2004). *Identity: Conversations with Benedetto Vecchi* (Themes for the 21st Century Series), Polity Press.
- [7] **Bauman, Zygmunt.** (2007). *Liquid Times: Living in an Age of Uncertainty*. Polity Press.
- [8] **Beck, Ulrich.** (1992). *Risk Society: Towards a New Modernity* (Published in association with Theory, Culture & Society), Sage Publications Ltd.
- [9] **Becker, Howard.** (1963). *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*, Free press.
- [10] **Benwell, Bethan and Elizabeth Stokoe.** (2006) *Discourse and Identity*. Edinburgh University Press
- [11] **Bhabha, Homi K.** (2006). *Signs Taken for Wonders*. In: Ashcroft, B. et al (Eds). *The Post-Colonial Studies Reader*. Taylor and Francis
- [12] **Blackledge, Adrian.** (1994). *The Discursive Construction of National Identity in Multilingual Britain*. In: *Journal of Language, Identity and Education*. 1, 67-87.
- [13] **Derrida, Jacques.** (1967). *De la grammatologie*.
- [14] **Fasold, Ralph.** (1984). *Introduction to Sociolinguistics*, Blackwell.
- [15] **Foucault, Michel.** (1971). *L'ordre du discours*, Gallimard.
- [16] **Foucault, Michel.** (1975). *Surveiller et punir*, Gallimard.
- [17] **Hall, Stuart.** (2000). *Who needs 'identity'?* In: Du Gay, P., Jessica Evans, Peter Redman. *Identity: a Reader*. Sage.
- [18] **Harvey, David.** (1989). *The Condition of Postmodernity: an Enquiry into the Origins of Cultural Change*, Wiley-Blackwell.
- [19] **Havel, Vaclav.** (1994) *"The need for Transcendence in the Postmodern World"*, speech in Independence hall, Philadelphia, July 4, 1994
- [20] **Hoffman, Piotr.** (1986). *Doubt, Time and Violence*, University of Chicago Press.
- [21] **Hoffman, Piotr.** (1989). *Violence in Modern Philosophy*, University of Chicago Press.
- [22] **Kanno, Yasuko and Bonny Norton.** (2004). *Imagined Communities and Educational Possibilities: Introduction*. In: *Journal of Language, Identity, and Education*, 2(4)
- [23] **Kristeva, Julia.** (1991). *Strangers to Ourselves*. Harvester Wheatsheaf.
- [24] **Lash, Scott and John Urry.** (1994). *Economies of Signs and Space: Theory, Culture and Society*, Sage.
- [25] **Lemert, Edwin.** (1951). *Social pathology*, Mc-Grow Hill.
- [26] **McMillan, David & David Chavis.** (1986). *Sense of Community: a Definition and Theory*. In: *Journal of Community Psychology*, 14, 6-23.
- [27] **Meinhof, Ulrike Hanna.** (2002). *Living with Borders: Identity Discourses on East-West Borders in Europe*, Ashgate.
- [28] **Piller, Ingrid.** (2002). *Bilingual Couples Talk: the Discursive Construction of Hybridity*, John Benjamins Publishing Company.
- [29] **Poster, Mark.** (1990). *The Mode of Information. Poststructuralism and Social context*, University Of Chicago Press.
- [30] **Price, Monroe E.** (1994). *The market for Loyalties: Electronic Media and Global Competition for Allegiances*. In: *Yale Law Journal* 104 (3): 667-705.

- [31] Rorty, Richard (ed.) (1992). *The Linguistic Turn*. Chicago: University of Chicago Press, 1967. Second, enlarged, edition
- [32] Rouse, Roger. (1995). *Questions of Identity. Personhood and Collectivity in Transnational Migration to the United States*. In: *Critique of Anthropology*, Vol. 15, No. 4, 351-380
- [33] Sassen, Saskia. (1996). *Losing Control: Sovereignty in an Age of Globalization*, Columbia University Press
- [34] Saussure, Ferdinand de. (2002). *Écrits de linguistique générale*, Gallimard
- [35] Wetherell, Margaret et al. (Eds.) (2007). *Identity, Ethnic Diversity and Community Cohesion*. Sage
- [36] Woodward, Kathryn. (1997). *Identity and Difference*. Sage Publications Ltd; 1 edition.

За контакти:

Гл.ас. Мими Корнажева, Катедра "Европеистика", Русенски университет "Ангел Кънчев", тел.: 082/82 56 67, e-mail: brie-bg@ru.acad.bg

Докладът е рецензиран.

РУСЕНСКИ УНИВЕРСИТЕТ „АНГЕЛ КЪНЧЕВ”
UNIVERSITY OF RUSE „ANGEL KANCHEV”

ДИПЛОМА

*Програмният комитет на
Научната конференция RU&SU'09
награждава с КРИСТАЛЕН ПРИЗ
“THE BEST PAPER”*

*Гл. ас. МИМИ КОРНАЖЕВА
автор на доклада*

*“Език и идентичност: опит за диахронен анализ
в европейски контекст”*

DIPLOMA

*The Programme Committee of
the Scientific Conference RU&SU'09
Awards the Crystal Prize
"THE BEST PAPER"*

*to H. A. Prof. MIMI KORNAZHEVA
author of the paper*

*“Language and Identity: A Diachronic Analysis
in a European Context”*

*РЕКТОР
RECTOR*

*проф. д.т.н. Христо Белоев
Prof. DSc Hristo Beloev*

30.10.2009